საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია

ქართული ენციკლოპედიის ი. აბაშიძის სახელობის მთავარი სამეცნიერო რედაქცია

იტალიურ-ქართული ლექსიკონი

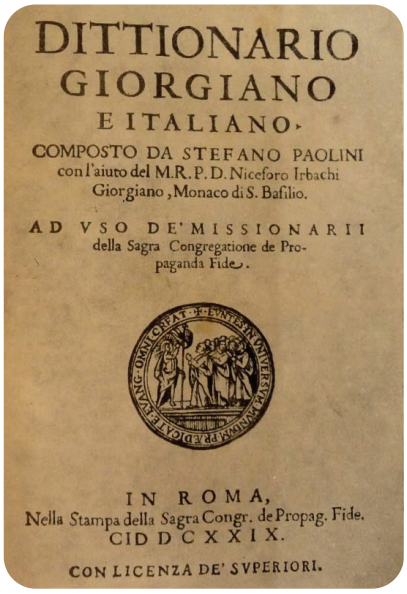

იტალიურ-ქართული ლექსიკონი

იტალიურ-ქართული ლექსიკონი, ანონიმური ლექსიკონი, ცნობილი „გორული ლექსიკონის" სახელით. მას გარეკანზე იტალიურად აწერია – „ეს წიგნი დაწერილია 1724 წელს". წარწერა ფურცლის ბოლოს, შუა ადგილზეა; იმავე გვერდზე, ზემოთ, მარჯვენა მხარეს, წერია თარიღი – 1787, ხოლო მეორე გვერდზე, სადაც წარმოდგენილია ქართ. ანბანის სამივე სახეობა, სხვა თარიღი – 1750, რ-საც მოსდევს წარწერა ნუსხური ასოებით: „უფალო წარუმართე ჯეროლიმოს" („ღ~ო წარმართე ჯეროლიმოს"). არსებობს მოსაზრება, რომ ლექსიკონი შექმნილია მოხსენიებულზე უფრო ადრე, რადგან იგი გამოყენებულია ს.-ს. ორბელიანის „ლექსიკონი ქართულის" B რედაქციის (1715–16) დანართში.

იტალიურად დაწერილი ქართ. ენის გრამატიკა და ი.-ქ. ლ. აღწერა ე. მეტრეველმა (ხელნაწერთა აღწერილობა, I, 1957, გვ. 459), მეცნიერულად შეისწავლა ნ. ორლოვსკაიამ.

ლექსიკონი შექმნილია ბერნარდე ნეაპოლელის „იტალიურ-ქართული ლექსიკონის" პრინციპებით, ოღონდ სალექსიკონო ერთეულთა გრამატ. დახასიათება აქ უფრო სრულია. ლექსიკონს წინ უძღვის 33-გვერდიანი გრამატ. მიმოხილვა სახელთა და ზმნათა ვრცელი პარადიგმებით, რ-ებიც წინადადებებშიც არის წარმოდგენილი. გრამატ. ნაწილში სახელი წარმოდგენილია ექვს ბრუნვაში:

N. მამა–მამები,
G. მამის ან მამისა–მამებისა,
D. მამასა–მამებსა,
Acc. მამა–მამები,
V. მამაო–მამებო,
Abl. მამისაგან–მამებისაგან.

თანხმოვანფუძიან სახელთაგან ნაბრუნებია პური, ხმოვანფუძიან კვეცად სახელთაგან – მა-მა და მზე, უკვეცელთაგან – კომბოსტო და ძუძუ. ბრუნვათა ფორმები რამდენიმე თვალსაზ-რისით იქცევენ ყურადღებას: (1) ნათ. ბრუნვაში ყველა სახელთან ნაჩვენებია როგორც გა-უვრცობელი, ისე გავრცობილი ფორმა: მამის – მამისა და ა. შ.; (2) უკვეცელი სახელები ნათ. ბრუნვაში მხოლოდ ა-თი განივ რცობა: კომბოსტოსა და მისთ. არ გვხვდება: კომბოს-ტოსი, ძუძუსი; (3) წოდ. ბრუნვაში ო-ს გვერდით ვ-ც ჩნდება: მზევ; (4) სახელები მრ. რიცხვ-ში ძირითადად -ებ სუფიქსით არიან წარმოდგენილი: -თ სუფიქსიანი ფორმა სახელთა მრ. რიცხვში არ გვხვდება, ნ სუფიქსიც მხოლოდ ორ შემთხვევაშია დამოწმებული (ძუძუნი, ძუძუ-ნო).

გორული მეტყველების თვალსაზრისით, საყურადღებოა მოზმნისწინის მო- || მა- ვარიანტე-ბის კანონზომიერი მონაცვლეობა: I ობიექტ. პირის მ- პრეფიქსის წინ მა- გვხვდება, სხვა შე-მთხვევაში – მო-; მაგ.: მამიტანა, მაგრამ მოგიტანა; მამცემენ, მაგრამ მოგცემენ; მამწერე, მაგრამ მოგვწერე და სხვ.

მორფოლ. თვალსაზრისით ყურადღებას იქცევს სახელი მზე -ებ სუფიქსიან მრავლობითში. ეე კომპლექსი ყველგან მარტივი ე ხმოვნით არის წარმოდგენილი: მზები, მზებისა, მზებსა და სხვ. ეს ქართლური მეტყველების თავისებურებად უნდა მივიჩნიოთ. ამით რეალიზებუ-ლია ფონემატური წესი, რ-იც კრძალავს ხმოვანთა კომბინაციებს მორფემათა ფარგლებში. ფ.-მ. მაჯოს პარადიგმებიც ამას უჭერს მხარს.

როგორც ლექსიკონის შესავალ გრამატ. ნაწილში, ისე სალექსიკონო სტატიებში ზმნათა უღ-ლება საკმაოდ სწორად არის წარმოდგენილი; მაგ.:

1. Presente – აწმყო: „მე მიყვარს: შენ გიყვარს: იმას უყვარს; ჩვენ გვიყვარს: თქვენ გიყ-ვარსთ: იმათ უყვარსთ"; 2. Imperfetto – ნამყო უსრული: „მე მიყვარდა: გი: უ; P. გვიყვარ-და: თ: თ". გი აქ მეორე პირის ფორმაა: გიყვარდა, უ- კი – მესამისა – უყვარდა; P. გამო-ხატავს მრ. რიცხვს (Plurale); თ მეორე და მესამე პირებში ნიშნავს იმას, რომ მხოლოობი-თის ფორმა უცვლელად მეორდება, მრ. რიცხვში მათ მხოლოდ -თ სუფიქსი ემატებათ; 3. Perfetto – ნამყო სრული: „მე შემიყვარე: შეი, შეიყვარა; P. თ:თ: შეიყვარეს"; 4. 2do perfetto – მეორე ნამყო სრული: „მე შემიყვარებია: შეგი: შეუ; P. შეგვიყვარებია: თ:თ"; 5.

Piu che Perfetto – ნამყო უსრულესი (ე. ი. უფრო ნამყო სრული): „მე შემეყვარა: შეგე: შეე; P. შეგვეყვარა: თ:თ"; 6. Futuro – მყოფადი: „მე შევიყვარებ: შეი: შეიყვარებს; P. თ:თ: შეიყვარებენ"; 7. Imperativo – ბრძანებითი: „შენ შეიყვარე; იმან შეიყვაროს: ჩვენ შევიყვაროთ; თქვენ შეიყვარეთ: იმათ შეიყვარონ"; 8. Presente et Imperfetto dell' ottativo – აწმყოსა და ნამყო უსრულის ნატვრითი: „ნეტამც მე მიყვარდეს: გი: უ; P. გვი: გი: უყვარდესთ"; 9. Perfetto (ივარაუდება „ნატვრითის ნამყო სრული"): „ნეტამც მე შემეყვაროს; შეგე: შეე; P. შეგვეყვარო: თ:თ"; 10. Piu che Perfetto (ივარაუდება ნატვრითი კილოს ნამყო უსრულესი): „ნეტამც მე შემეყვარა; შემდეგ როგორც თხრობით კილოში"; 11. Futuro (ივარაუდება ნატვრითი კილოს მყოფადი): „რომ მე შევიყვარო: შე: შეიყვარო; P. თ:თ: შეიყვარონ"; 12. Coniuntivo Presente – კავშირებითის აწმყო: „როს შევიყვარო..." (იმეორებს ნატვრითს).

თვით ლექსიკონში ავტორი არ ასხვავებს ნატვრითი და კავშირებითი კილოს ფორმებს, ისინი მხოლოდ ნეტამც ნაწილაკითა და რომ კავშირით განსხვავდებიან ერთიმეორისაგან.

გორული ანონიმური ი.-ქ. ლ-ის გრამატ. ნაწილი არსებითად მიჰყვება ფ.-მ. მაჯოს გრამატიკას. ანონიმი ქართ. ენას უკეთ ფლობს, მაგრამ გრამატ. დებულებები და მაგალითებიც კი ფ.-მ. მაჯოსაგან გადმოუღია. ის მცირეოდენი განსხვავება, რაზედაც ლიტ-რაში მიუთითებენ (ნ. ორლოვსკაია), იმდენად გრამატ. კვალიფიკაციას არ ეხება, რამდენადაც განსხვავებას საანალიზო მასალის მიხედვით: ფ.-მ. მაჯო აანალიზებდა გორული დიალექტის სამეტყველო ფორმებს, ანონიმი კი – ქართლურისას. ანონიმის გორული ლექსიკონი გრამატ. დანართებით და შიგა ჩანართებით ერთგვარი შეჯამებაა იმ დებულებებისა, რ-ებიც მანამდე ჩამოაყალიბეს ქართ. ენისთვის ფ.მ. მაჯომ, ბერნარდე ნეაპოლელმა და სხვ. მისიონერებმა.

საკუთრივ ლექსიკონს დაახლოებით 250 გვერდი უკავია.

ანბანში წარმოდგენილი ჴ, ჲ, ჵ, ჱ, ჳ ასოებიდან ლექსიკონში გამოყენებულია ჴ, თუმცა არა ყველა საჭირო შემთხვევაში. მაგ., ხელი ჩაწერილია ხ ასოთი (Mano), ჴელ-ეჩო სიტყვაში კი იგივე ხელი ჴ ასოთია ჩაწერილი (Ascetta), ჴ გვხვდება სხვა სიტყვებშიც: მოჴდა (Beretta), კლდის-ჴმა (Echo), თიჴა (Creta). წყვილბაგისმიერი თანხმოვანი უ გამოყენებულია ძუირი (Costa) სიტყვაში.

ლექსიკონის ორთოგრაფია საშ. ქართულის ბოლო პერიოდისაა: ჩვენ, ნაძვი, თქვენ და სხვ.

ზმნები ლექსიკონში წარმოდგენილია აწმყოს ფორმით, მიწერილი აქვთ უწყვეტლის, წყვეტილის, I თურმეობითის, II თურმეობითისა და მყოფადის ფორმები, მაგ., „Accendere ვანთებ: დი: ავანთე: ამინთია: ამენთო: ავანთებ' (დი აქ გამოხატავს უწყვეტლის ფორმას – ვან-

თებდი)...

სახელები ხშირად წარმოდგენილია სემანტიკური ველებით, მაგ., „Colomboaio – მტრედი, სატრედო"; Fratello, Gemallo – ძმა, ტყუპი; მომდევნო სტრიქონზე წარმოდგენილია ძმობა, ძმობილობა, ძმობილი (Fratellaza : to); „Albero : otto – ხე, ბაყილო" (otto – გადაიწერება; ; Alberotto – ახალგამოტანილი ყლორტია).

ლექსიკონის ბოლოს ჩამოწერილია არაბ. ციფრები მათი ქართ. დასახელებით: ერთი, ორი... ამათ მოსდევს რიგობითი რიცხვის ფორმები: მეერთე, მეორე... რიცხვთა შემდეგ ჩამოწერილია წყვის ერთეულები: ლიტრა, ჩარექა, სათლი, რუბი..., შემდეგ – ფულის ერთეულები: აბაზი, უზალთუნი, ფლური... სულ ბოლოს მოქცეულია საეკლ. ტერმინები: ბზობა, აღდგომა, ამაღლება და სხვ. ლექსიკონი მთავრდება შეგონებით: „ადამის ტომო : მოიგონე : რომ : მიწა : ხარ : და : მიწათ : გარდაიქცევი".

ლიტ.: უ თ უ რ გ ა ი ძ ე თ., ქართული ენის შესწავლის ისტორია, თბ., 1999; О р л о в с к а я Н. К., Анонимная грузинская грамматика XVIII в. на итальянском языке, «თსუ შრომები», 1959, ტ. 75.

თ. უთურგაიძე